

PARAMEDİKAL SORUNLAR

**TÜRKİYE'DEKİ TIP DERGİLERİNİN
SORUNLARI VE ÖNERİLER**

PROBLEMS OF MEDICAL JOURNALS IN TURKEY AND PROPOSALS

Ceyhun İRGİL
Emel İRGİL

SUMMARY

In our country, approximately 120 medical journals are published in Turkish and English. The readers of these journals are a very small subgroup of the 60 thousand existing medical doctors. These journals are considered as a vehicle publication and distribution, they are criticized neither by the operators nor by the readers. This is an important topic that should be reviewed. Immediately and by taking necessary provisions, the continuity and valuability of the journals should be attained.

(Key words: Education, Medical Publishing)

ÖZET

Ülkemizde yaklaşık 120 türkçe ve ingilizce tıp dergisi yayınlanmaktadır. Bu dergilerin okurları 60 000 tıp doktorunun çok az bir kısmıdır. Bu dergiler akademik ilerleme için araç olarak düşünülmektedir. Hazırlama, basım ve dağıtım aşamasında, ne hazırlayanlar ne de okuyucular tarafından desteklenmektedir. Bu önemli konu en kısa sürede ele alınmalı ve gerekli önlemler alınarak dergilerin sürekliliği ve değerliliği sağlanmalıdır.

(Anahtar Sözcükler: Eğitim, Tıbbi Yayıncılık)

Genel Cerrahi ABD (Dr.C İrgil)
Halk Sağlığı ABD (Dr.E İrgil)
Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Görükle 16059 BURSA

Yazışma : Dr.C İrgil

"Pek çoğu okunmayan bu tıp dergileri niçin yayınlanmaktadır" (1)

1991 yılında TÜBİTAK Tıp Araştırma Grubu ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi tarafından düzenlenen "Tıp Alanında Bilimsel Yayınlar" sempozyumunda Prof. Dr. Şinasi Özsoylu'nun bu acı ama gerçek saptaması, bugün de geçerliliğini sürdürmektedir. Ülkemizde yayınlanan yüzlerce tıp dergisi denetim ve etkinlikten uzak, içerik kaygısından çok, estetik kaygı içinde yayın yaşamını kör topal yürütmektedir.

Tıp dergileri kendine özgü yayın ilkeleri ve özellikleri taşımasına karşın, genel dergi yayıncılığının kuralları kapsamındadır.

Haftalık, aylık veya üç-dört aylık periyodları içeren dergi yayıncılığı profesyonel bir ciddiyet, devamlılık, etkinlik, etik kararlılık ve sorumluluk gerektirir.

Yüzyılımız bilgiye ulaşma çağıdır. Özellikle 1950'den sonra hızla artan teknolojik gelişmeler yaşamın her kesimine olduğu gibi yayıncılık ve tıp araştırmaları alanında da yüksek ivmeli gelişmelere neden olmuştur. Bilgi aktarıldığı zaman, geçerli ve etkindir. Aktarılmayan veya tartışmaya açılmayan bilginin, pozitif bilimler açısından pratik değeri yoktur. İşte bu iki öğe; bilgi ve iletişim... yeni bir sektörün gelişmesine yol açmıştır; yayıncılık... Basılı veya görsel medya bugün inanılmaz bir hızla gelişmektedir.

Tıp alanındaki hızlı gelişmeler, araştırmaların artması ve yayıncılıktaki gelişmeler, tıp yayıncılığı konusunda da yeni sorunları ve soruları gündeme getirmiştir. Tıp dergilerinin niçin gerekliliği ve nasıl bir gelişim gösterdikleri konusunda sözü fazla uzatmadan Ülkemizde yayınlanan tıp dergileri ile ilgili bazı net saptamaları dile getirmek istiyorum.

SAPTAMALAR VE DURUM

Ülkemizde halen Türkçe ve İngilizce yaklaşık 120 tıp dergisi yayınlanmaktadır. Bunların sayısı her geçen gün artmakta, bazıları birkaç sayı yayınlandıktan sonra ortadan kaybolmaktadır. Bu nedenle tıp der-

gileri ile ilgili sağlıklı veriler elde etmek tıp alanındaki en zor araştırmalardan biri kabul edilebilir (1,2,3).

En uzun ömürlü dergimiz 68 yaşındadır. 68 yıl içinde yayınlanan ve yayın hayatından kaybolan dergileri saptamaya çalışmak, sanırım "çılgnlık" kelimesi ile ifade edilebilir.

Yayınlanan dergilerin çoğu genel tıp konularında yayınlanmış olup, zamanında çıkan dergi sayısı bir elin parmakları kadar az sayıdadır. Bazı dergilerimiz üç yıl geriden gelmektedir. Güncellik sorunun yanısıra geç ve güç çıkan dergilerimiz ortalama tirajı 400 (iyimser bir tahmin ile 500) adet kadardır (1). İlaç firmalarınca desteklenen ve dağıtılan en babayiğit dergilerimiz bile 3500 - 4000 adet basılmaktadır. Oysa Ülkemizdeki hekim sayısı yaklaşık 60 000 kadardır (4).

Yayınlanan dergilerin çoğundan yayınlayan dışında kimsenin haberi olmamaktadır. Ekonomik ve teknik güçlükler, küçük birikimler ile çıkan tıp dergilerin bağlı olduğu bir merkez olmadığı için veya varolan "süreli yayınlar" kataloglarına gönderilmediği için kimsenin haberi olmamaktadır. Genel kataloglarda bulunamayan, yayınlayanların kendi aralarında basıp okudukları, kimseye ulaşmayan bu dergilerden ve içindeki yazı ve araştırmalardan yayınlayanlar dışında da kimse yararlanamamaktadır. Bir çeşit "kendin pişir, kendin ye" usulü bu dergicilik, bilimsel bilgiye ulaşma ağına birşey katmadığı gibi, Prof. Dr. Özsoylu'nun da belirttiği gibi "sellüloz israfına" yol açmaktadır (1).

Dergicilik ciddi bir profesyonel çabayı gerektirir. Ciddi güvenilir ve etkin bir dergi çıkarmak, bu arada estetik bütünlüğü sağlamak hiç de kolay değildir. Böylesine zor ve profesyonel bir çalışma gerektiren dergi yayıncılığı, bu konuda eğitim görmemiş, yeterli zamanı olmayan ve yayıncılık ilkelerini yerine getirmeyen doktorlar tarafından kolayca nasıl başarılmaktadır? Ekonomik ve teknik güçlüklerle rağmen süreli yayın iddiasında olan tıp dergileri nasıl bu

kadar kolay çıkarılmaktadır? Etkinliği olmayan, yayınlayanları dışında kimse tarafından okunmayan (okunamayan), akademik ve etik ciddiyetten uzak, yayınları ve araştırmaları bir hakem kurul tarafından denetlenmeyen veya denetlenemeyen bu dergiler neden yayınlanmaktadır?

Bu soruları ve sorunları arttırmak mümkün... Ülkemizde tıp dergileri ile ilgili genel kanıları ve saptamaları tartışmaya sunmak istiyorum.

Ülkemizde yayınlanan tıp dergilerinin pek çoğunda karşılaşılan ve saptanan sorunlar şöyle sıralanabilir;

1- Sayısı kimse tarafından bilinmeyen çok sayıda dergi yayınlanmaktadır.

2- Yayınlanan dergilerin çoğunun tirajı 1000 adet altındadır (ortalama 400 adet) (1,2).

3- Pek çok dergi 2-3 sayı yayımlandıktan sonra çıkmamaktadır.

4- Dergilerin sitasyon oranları çok düşük yada hiç yoktur (5).

5- Dergiler sitasyon oranları ve etkinlik açısından değil, daha çok zamanında çıkma ve devamlılık açısından değerlendirilmektedir. Dergileri kuşatan ekonomik sorunlar ve yayın kurulunun ciddi profesyonel yaklaşım göstermemesi nedeniyle pek çok dergi güncelliğini yitirmiş ve yayın hayatını geriden takip etmektedir.

6- Ciddi bir hakem kurulu veya makaleleri denetleyecek bir kurul olmaması, böyle bir geleneğe gereksinim duyulmaması, dergi sayısının çok, buna karşın araştırma ve makale kabul oranları %90-%100 gibi aklın sınırlarını zorlayan oranlardadır (2). Bu yüksek kabul oranı dergilerin ciddiyet ve güvenilirliğini gölgelemektedir.

7- Gönderilen makale ve yazıların denetimi sağlıklı değildir.

8- Dergilere makale kabulünde bilimsellik ve özgünlük öncelikli tercih nedeni değildir. Yapılan araştırma ve kabul edilen makaleleri özellikleri incelendiğinde ar-

kadaşlık ilişkileri, özellikle kurum yayınlarında kurum içi kayırmalar ön plandadır. Dernek ve örgütlenmiş tıp kurumlarının yayınlarında da "Üye olmak" ilk tercih nedenidir.

9- Yayın kurullarının oluşturulmasında, aktif olarak derginin oluşmasına ve olgunlaşmasına katkıda bulunacak kişilerden çok "akademik şöhretler" kurulu oluşturulmaktadır. Mesleğinin zirvesindeki bir çok öğretim üyesi iyi niyetli bir yaklaşım göstererek bu yayın kurullarında yer almakta, ancak dergiyi çıkaran "asıl yayın kurulu ve editör" bu üyeler ile organik bağlarını koparmaktadırlar. Dergiyi zamanında yetiştirme kaygısı ve yetersiz makale sayısı nedeniyle editör, yazıları denetim ve eleştiri amacıyla bu yayın kuruluna yeterince göndermemekte veya bu konuda gereksinim duymamaktadır. Derginin ciddiyet ve güvenilirliği maalesef akademik şöhretler kadrosunun çokluğu ve çeşitliliği ile eşdeğer sayan bir garip gelenek yerleşmiştir.

10- Dergi yayıncılığı apayrı bir disiplindir. Bu konuda Tıp Fakültelerinde bir eğitim yapılmadığına göre, dergiler profesyonel yayıncılar ve sekreteryaya ile işbirliği içinde olmalıdır. Bu özellikleri taşıyan dergilerin sayısı sınırlıdır.

11- Kurum içi yayınlanan dergilerin editörlüğü ve yayıncılığı genellikle "angarya" olarak görülmekte, "adet yerini bulsun" türünden bir çalışma ile genellikle ü-retme ve yaratma heyecan ve coşkusundan yoksun kişiler tarafından yapılmaktadır.

12- Kurumlar dergi ve yayıncılığa önem vermemektedir. Bu amaçla ayrılan finansman kaynakları, sağlıklı ve düzenli bir dergi için yeterli değildir.

13- Tıp dergileri, özgün yazı ve araştırmaların yayınların amaçlandığı yayın organları olarak değil, akademik kariyer için "araç" olarak görülmektedir. Özgün ve etkin makale anlayışı yerini "Çok makale, bol yayın" anlayışına terk etmektedir.

14- Doktorlar arasında yaygın olarak bulunan "ismini basılı görme sendromu" ne-

deniyle, tıp dergileri bilimsel amaçlarından saptırılmış, doktorların akademik kariyer uğruna tutuldukları bu çaresiz hastalığın tedavi araçları haline dönüşmüştür.

15- Tıp dergileri standart uluslararası yayın kurallarına aldırılmadan, kolaycı bir metod izlemeyi yeğlemektedirler.

16- İlaç firmalarınca desteklenen dergiler, bilimsel kaygıdan çok, estetik kaygı taşımaktadır.

17- Yayınlanan tıp dergilerinde, genel tıbbi etik kurallar, araştırma etiği önemsenmemektedir.

18- Pek çok dergi profesyonel yayıncılık anlayışından uzak olduğu için estetik, içerik, sunu, aktarım ve standardizasyon açısından yeterli ve istenilen kalitede değildir.

Yukarıda sayılan nedenler ve akla gelmeyen diğer faktörler nedeniyle bugün Ülkemizde editörleri ve yayın kurulları dışında kimse tarafından okunmayan bir dolu tıp dergisi mevcuttur. Bilimsel etkinlik, ulusal ve uluslararası tartışmalara yol açabilecek yayın özelliklerinden yoksun bu dergiler "sellüloz dağları" oluşturarak, kütüphane ve kitaplıkların tozlu raflarında herkesden habersiz kaybolup gidecektir. Akademik kariyer için yapılan başvuru dosyalarını kalınlaştırmak dışında hiçbir fonksiyonu olmayan bu dergilerde yer alan ciddi, güvenilir, iyi niyetli bilimsel olma kaygısı taşıyan nice yazı ve araştırma ise bu kaos ve ciddiyetsizliğin kurbanı olacaktır.

TÜRK TIP DERGİLERİ NEDEN ÖNEMSENMEMEKTEDİR?

Bu sorunun ilk akla gelen yanıtı; dergilerin etkinlik, güvenilirlik ve ciddiyet yoksunluğu olabilir. Son yıllarda tıp alanında ciddi bir erozyona uğrayan deontolojik ve etik kavramların tıp dergilerimiz ile ilgili kanıların oluşmasında sanırım büyük rolü vardır.

Türk tıp dergileri önemsenmemektedir, çünkü bireylerin ve kurumların birbirlerine karşılıklı güveni yoktur. Her konuda belli az çok kabul edilen bir protokol olduğu

halde, araştırma planlanması, yayınlanması, makale yazımı ve dergiler konusunda halen ortak bir protokol, geleneksel bir anlayış gündeme getirilememiştir.

Araştırmalar yapılırken bir sonuç ve özgün saptamalara ulaşmak yerine, yalnızca "yayınım olsun", adım çıksın veya "dosyam kalınlaşsın" yaklaşımı ile bilimsel ciddiyet ve etkinlikten yoksun yazı ve araştırmalar ortaya çıkmaktadır.

Türk tıp camiasında ve akademik kariyere hazırlanan doktorlar arasında "yabancı makale eşittir değerli makale" gibi garip bir saplantı hakimdir. Yabancı yayın elbette değerlidir. Ancak makaleleri değerlendirilen kurullar tarafından genellikle içerik ve yayınlanan dergiye bakılmaksızın "sayısal ölçü ile "kaç adet yabancı yayını var" anlayışı, akademisyenleri yabancı yayın yapmaya yöneltmektedir.

Ülkemiz araştırmacıları arasındaki bir başka garip anlayış ise "yerli kaynak kullanmanın çok değerli olmadığı" yönündeki tehlikeli yaklaşımdır. Bu yaklaşım için tehlikeli diyorum çünkü, araştırmacıların yazılarını oluştururken kendi meslek taşlarının makale ve araştırmalarını değerlendirmeleri, kaynak olarak kullanmamaları tıp dergilerini güdük bırakmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım bazı soruları gündeme getirmektedir;

-Ülkemizde yapılan araştırmalar güvenilir değil midir?

- Meslektaşlar arasında güvensizlik mi sözkonusudur?

- Kaynak olarak kullanılacak kadar önemsenmeyen bu makaleler dergilerde niçin yayınlanmaktadır? Yayın kurulları tarafından bile kaynak gösterilmeyen bu makaleler dergilerde niçin ve nasıl yayınlanmıştır?

- Tamamen yabancı referanslara yer veren bu yaklaşım yerli araştırmacıların arasında moral ve stimülasyon yoksunluğuna yol açmaz mı?

- Kendimizi bu derece dışlayan bir yaklaşımda, deontolojik ilişkilerdeki erozyo-

nun payı var mı?

- Yerli kaynakların kullanılmadığı veya önemsenmediği bu yaklaşım, öncelikle kendi kendimizi inkar etmek anlamına gelmez mi?

- Yerli makaleler kullanılmayacaksa veya önemsiz ise bunca tıp dergisi niçin yayınlanmaktadır? Yazarlar başkalarının makalelerini değerlendirmede gibi, kendilerinin makalelerinin de değerlendirilmeyeceğini bile bile niçin Türk tıp dergilerine yazı göndermektedirler?

Yazarların yerli yayınları değerlendirmede veya önemsemediği bir gerçektir. Ancak sağlıklı ve ciddi katalog ve indeks oluşturulmadığı için bu yayınlara istedikleri ölçüde ulaşamadıkları da vurgulanması gereken bir başka gerçek... Ancak bu da tıp dergilerinin belli bir disiplin ve protokol altında toplanmaları ile mümkündür. Bugün için böyle bir organizasyon ve sistem olmadığından dolayı türk tıp dergileri önemsenmemektedir.

Türk tıp dergileri yeterince yaygın ve etkin değildir. Geniş bir okuucu kitlesine ulaşmamaktadır. Bu da önemini azaltıcı bir etken... Tıp dergilerinin yaygın ve yüz güldürücü bir tiraja ulaşamamalarında kendilerinden kaynaklanan nitelik sorunlarının yanısıra, akdemisyenler arasındaki "mesleki yayınları okuma" oranının da çok düşük olması bir etkidir. "Düşük tirajlı, yüksek maliyetli" bu dergiler "geç ve güç çıkmakta, okuyucu ve araştırmacı ile sağlıklı ve süregelen bir ilişki kuramamaktadır.

Sonuç olarak, aşılması zor bir "KISIR DÖNGÜ" türk tıp dergilerini kuşatmaktadır.

BU "KISIR DÖNGÜ" NASIL AŞILABİLİR?

TÜBİTAK Tıp Araştırma Grubu (Prof. Dr. Mustafa İlhan, Prof. Dr. Emin Kansu, Prof. Dr. Kazım Türker ve Prof. Dr. Hasan Yazıcı) Tarafından 30 Eylül 1991 yılında "Tıp Alanında Bilimsel Yayınlar" konulu sempozyumda gündeme getirilen ve Prof. Dr. Şinasi Özsoylu'nun "bu dergileri nasıl

nasıl okutabiliriz? diye açtığı tartışmaya, bu sempozyum bilgilerinin ve ortaya konan saptamaların ışında yeni bir boyut eklemek istiyorum. Çünkü tıp dergilerinin okunabilmesi ve etkinlik kazanması için bazı önlemlerin alınması, bazı niteliklerin ve standart kavramların bu dergilere hakim olması gerekir.

Türk tıp dergilerini sağlıklı, ciddi ve güvenilir bir yapıya ulaştırabilecek bazı öneriler sıralanabilir;

1- Her isteyen, istediği boyut ve şekilde dergi çıkarabilmektedir. Bu dergileri uluslararası standartlara göre denetleyecek bir kurul oluşturulmalıdır. Bu konuda TÜBİTAK, Tabipler Odası, YÖK vb. ilgili kurumlar gerekli organizasyonu sağlayabilir.

2- Ulusal boyutta oluşturulacak bu "Yayın Denetleme ve Değerlendirme Kurulu" her yıl dergileri devamlılık, içerik ve ciddiyet açısından değerlendirmelidir. Bu kurulun onay ve denetiminden geçmeyen dergiler sınıflama dışında bırakılmalı, "güvenilir kaynak" olarak kabul edilmemelidir.

3- Aynen ISSN gibi dergiler kodlandırılmalı, başarılı dergiler ödüllendirilmeli ve finansman açısından desteklenmelidir.

4- Tek bir kurul tarafından denetlenen ve değerlendirilen dergilerin indekslenmesi, standardizasyonu ve kontrolü daha kolay olacaktır.

5- Kabul edilebilir bir tiraj, içerik ve ciddiyetten yoksun olan dergiler saptanmalı, bu kurul tarafından sağlanabilecek maddi ve manevi yardımlardan faydalandırılmamalıdır.

6- Her branşda sınırlı sayıda derginin çıkmasına izin verilmelidir.

7- Dergilerin yayın kurulları statik değil, değişken olmalı hatta mümkünse, dergi üyeleri veya dernek ve kurum yayınlarında ise bu dernek veya kurumun üyeleri tarafından seçimle belirlenmelidir.

8- Dergilerin yayın kurulları oluşturulurken "akademik ünvan" değil, dinamik, yaratıcı, üretme heyecanı içindeki akade-

misyenler tercih edilmelidir.

9- Derginin yayın kurulu yazı ve araştırmaları mutlak denetlemeli, dergide yayınlanacak yazılar editör dışındaki bir yazar tarafından değerlendirilmeli, yayınlanacak her yazı ve araştırma için olumlu yada olumsuz bir rapor tutulmalıdır.

10- Devamlılık gösteren ve yeterli tiraja sahip dergilere vergi muafiyeti getirilmelidir (1).

11- Dergiler tarafından yıl sonunda başarılı makale, araştırma, Editöre Mektup, inceleme, olgu bildirim gibi yazılar ödüllendirilmelidir.

12- Aynı kentteki veya bölgedeki benzer içerikli dergiler birleşmeli, güç birliği yaparak hem daha kaliteli ve zengin içerik sağlanmalı hem de maliyet düşürülmelidir.

13- Kurum dergileri daha çok dışa açılmalı, kurum içinde kalan yapılarını değiştirmelidir.

14- Aynı kentte bulunan tıp fakülteleri ortak dergi çıkarmalı böylece daha güçlü dergiler oluşturulurken, kurumlar arası diyalog da arttırılmalıdır.

15-Dergiler deontolojik ve etik açıdan bu kurul ve Tabipler Odası Merkez Konseyince denetlenmelidir.

16- İlaç firmaları ve tıbbi malzeme şirketlerine her yıl karlarından belli bir oranda "tıbbi araştırma ve yayınları destekleme fonu" için, kurul tarafından onaylanmış dergilere aktarmak üzere finansman kaynağı yaratılmalıdır.

17- Başarılı araştırmacı ve makaleler, üniversiteler ve kurumlar tarafından ödüllendirilmeli hatta bu konuda standart ve sabit bir fon oluşturulmalıdır.

Bu önerileri arttırmak ve daha yaratıcı öneriler bulmak mümkün...

Sonuç olarak, güvenilir, ciddi ve nitelikli tıp dergileri oluşturmak olanaklar içindedir. Ancak bu konuda sorumluluk ve görev yine tıp araştırmacılarına ve doktorlara düşmektedir. Bugüne kadar birkaç özverili insanın çabaları ile kör-topal da olsa, geç ve

güç de çıksa yayınlanan tıp dergileri için en az bu özverili insanlar kadar çaba ve özveri gösterebilirsek, nitelikli tıp yayıncılığını başarmak için hiçbir engel aşılmaz değildir.

Türk tıp dergileri özverili, nitelikli, yaratıcı, üretici bilim adamlarının desteği ile istenen ve özlenen düzeye ulaşacaktır. Hiç bir çaba göstermeden yalnızca eleştirerek, yabancı hayranlığı ve taklitçiliği ile bunu başarmak mümkün değildir. Sahip oldukları yegane şey ÇEKİÇ olan kişiler, herşeyi ÇİVİ olarak görmektedir. Eleştiri demokratik kurumlarda elbette gereklidir. Ancak eleştirenlerin çok zor bir görevi vardır; yalnız eleştirmek ile kalmayıp çözüm de üretmelidirler. Aksi takdirde bu sorunların bir parçası olarak kalacaklardır. Elbette kısa vadede nitelikli ve ideal tıp dergilerini oluşturmak mümkün olmayacaktır. Ama bu abartıldığı kadar zor veya kolay değildir... özveri ve çaba gerektirmektedir. Dünyada ilk kez karaciğer naklini yapan Dr. Starzl'ın dediği gibi "KOLAY OLSAYDI HERKES YAPARDI"...

KAYNAKLAR

1. Özsoylu S. *Türkiye'de Tıp Dergileri. Tıp Alanında Bilimsel Yayınlar Sempozyumu* 30.9.1991. İstanbul Üniv. Cerrahpaşa Tıp Fak. TÜBİTAK Tıbbi Araştırma Grubu, 1992: 67-70.

2. Akçiçek E, Kayar R, Çatal H. *Izmir'de Yayınlanan Tıp Dergilerinin Tarihçesi 3-Dergilerin Bilimsel Standart ve Kaliteleri. SSK Tepecik Hast. Derg.* 1992; 2(3) : 333-40.

3. Hayran O, Kayhan M. *Yerli ve Yabancı Tıp Dergileri. Sağlık ve Toplum.* 1990; (53) : 38-40.

4. *Türkiye İstatistik Cep Yıllığı* 1990. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası; 1991 : 45

5. Garfield E.A *Citationit Perspective on Science in Turkey. Tıp Alanında Bilimsel Yayınlar Sempozyumu.* 30.9.1991. İstanbul Üniv. Cerrahpaşa Tıp Fa. TÜBİTAK Tıbbi Araştırma Grubu, 1992: 8-18.

Not: 1 ve 5 nolu kaynak kitapçığın basım yeri, kitapçık üzerinde belirtilmemiştir.